

Brokiga
samlingars bostad

FATABUREN 2007

Brokiga samlingars bostad

Brokiga samlingars bostad

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2007

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvideras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2007
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Redaktör Christina Westergren
Bildredaktörer Emma Palmér och Jessika Wallin
Omslag och grafisk form Lena Eklund
Omslagsbild foto Peter Segemark, © Nordiska museet samt bilder ur boken
Bilder på för- och eftersättsblad Skisser från I. G. Clasons arkitektkontor. Foto Mats Landin,
© Nordiska museet

Tryckt hos Fälth & Hässler, Värnamo 2007
ISSN 0348 971 X
ISBN 978 91 7108 5146

Samlingars värden

Om ting och människor i konsumtionssamhället

Samlande är något som fascinerat människor i alla tider, medan föremålen som man samlat på varierat. Genom livet samlar vi alla på erfarenheter, minnen och drömmar om framtiden. I en konsumtionskultur där vi omges av allt mer saker ges också fler tillfällen att samla. I ett samhälle som förändras kan samlande vara uttryck för något stabilt, för värderingar och trygghet. Samlande behöver inte handla om antika föremål utan kan lika gärna vara vardagsföremål. Vad som anses fint och fult att samla på beror på person, men också på samhälleliga värderingar. En samlare av naturalier kanske väljer att fotografera sällsynta växter istället för att gräva upp växterna och ta med dem hem. Samlingen utgörs då av fotografier snarare än av växter. Det förekommer också att det som tidigare ansetts vara triviala vardagsföremål transformerats till samlarföremål. Ett exempel är kökskärl av emalj som idag är samlarföremål. Förvandlingen innebär att föremålen får ett sakralt värde. Det

KARIN M. EKSTRÖM är docent i företagsekonomi och föreståndare för Centrum för konsumtionsvetenskap vid Handelshögskolan, Göteborgs universitet.

Ovan. Diverse köksredskap i utställningen Brud och Hem på NK våren 1947. Foto Erik Holmén NK, © Nordiska museet.

T.h. Plastutställningen på NK 1951. Foto Erik Holmén NK, © Nordiska museet.

Höger sida. Dukat frukostbord 1968 med vardagsföremål som idag är samlarobjekt. Foto Karl-Erik Granath, © Nordiska museet.

Möbler i formgjuten plast var en nyhet på 1970-talet, idag har de ett värde på antikmarknaden. Matbord i vit plast, tillverkat av Overman AB i Tranås; matbordsstolar i röd plast, formgivna av Sören Östergård och tillverkade av France & Son, Hilleröd, Danmark; bokhylla »Idea« i rött och vitt, italiensk nyhet med möjlighet till många kombinationer. En konstruktion av kuber, som sammanfogas med hjälp av profilerade spännlister, formgiven av F. Cattelan och tillverkade av Xilema, Carré, Italien; orange hänglampa, helt i plast, formgiven av Hans Agne Jakobsson; matta »Kadett«, helsyntetisk, antistatbehandlad tuftmatta med nylonlugg och sviktvåfla av PVC. Foto Karl-Erik Granath 1971, © Nordiska museet.

T.h. Mest 50-tal heter den här affären där »moderna« bruksföremål säljs till en ny kundkrets och ofta en ny generation. Foto Karin M. Ekström.

avspeglas i hur man talar om samlingen, men också i hur man väljer att placera och visa upp föremålen. Om man ser könsroller som socialt konstruerade så påverkar samhällsutvecklingen vad kvinnor och män samlar på. Det är vanligare att kvinnor samlar på spetsar och män på vapen än tvärt om. Att leva i en konsumtionskultur innebär också att samlande kommersialiseras och att företag säljer produkter i samlarserier och speciella utgåvor. En tallrik som enbart tillverkas i några mycket unika exemplar kan locka människor att börja samla.

Kunskap och känsla

I forskningslitteraturen skiljer man på att samla och att lagra på hög. Medan samlande är en mer selektiv aktivitet där man sätter gränser för vad samlingen ska innehålla så är lagra ett mer osystematiskt anskaffande. När man samlar så ordnar man och relaterar saker till andra delar av samlingen. Likaså känner samlare en stark tillgivenhet för det de samlar på. En samling glasflaskor från en viss tidsperiod eller visst glasbruk representerar samlande medan en mängd glasflaskor i städskåpet handlar om att lagra.

Under den tid jag forskat om samlande har jag inte träffat någon samlare som uttryckligen säger att motivet till att samla är att göra en ekonomisk investering. De skäl som anges bru-

kar istället vara intresse och nyfikenhet och en önskan att lära sig mer om det man samlar på, eller att bevara något som är viktigt att minnas. Nostalgi och längtan till andra tider är viktiga samlarmotiv, liksom att träffa människor med liknande intressen och att utbyta erfarenheter i samlarklubbar, på mäsor eller på nätet. Det senare pekar på att samlare i hög grad är sociala även om de i skönlitteratur framställs som introverta ensamvargar. Samlande kan också symbolisera status och kontroll – över pengar, tid, rum och kunskap. Samlingar kommunicerar olika grader av kunskap, och kvalitetskraven brukar bli högre när kunskapen ökar. I en av mina intervjuer beskrivs en typisk glassamlare på följande vis: »Man måste skaffa sig kunskap, man kan inte bara köpa glas och glas utan man måste sätta sig in i och lära sig olika glas för att verkligen få glädje av sitt samlande.« Kunskap om t.ex. tillverkningen kan behövas

Bytet kan variera, men känslan när jakten är över är sig lik. Älgen här sköts 1910 i Julita socken, Södermanland. Foto okänd, Nordiska museet.

för att man ska förstå och uppskatta värdet och för att man ska kunna undvika att bli lurad.

Samlares starka känslor för de föremål de samlar på bekräftar att det är *affektionsvärdet* snarare än det ekonomiska värdet som är avgörande för deras favoritsysselsättning, att samla. De ägnar också mycket tankeverksamhet åt samlingen. Samlaren konsumerar genom att längta efter, köpa, byta, kategorisera, vårda och underhålla samlingen. Samlare funderar ofta på hur de ska erövra nästa föremål. Det är själva sökprocessen som attraherar och den kan liknas vid ett slags äventyr eller skattjakt. Samlare är hängivna, men betraktas ibland som giriga i jakten på nästa föremål, något som kan leda till konkurrens mellan samlare. Här är ett annat exempel ur en intervju: »En del samlare är som jägare, ute och ska skjuta sig en älg och så sitter han på passet, och så börjar det prassla. Det är ungefär samma med detta, det är lite rysning i kroppen inför en mäsja eller gå in i en antikaffär eller gå på en auktion. Att hitta något är ungefär som att fälla tjuren.« Gåvor till samlingen upplevs ofta inte lika spännande som att själv söka och finna föremålet.

Skapande, identitet och förändring

Det *ekonomiska värdet* brukar komma till uttryck när samlare försöker sälja delar av samlingen. Det är vanligt att kontinuerligt uppgradera samlingen, ersätta dåliga kopior med bra original, byta dubletter mot unika exemplar. Det tillhör ovanligheterna att man säljer en hel samling, åtminstone så länge samlaren lever eftersom samlingen ofta upplevs som viktig för personen ifråga. Att skaffa en samling fordrar resurser i form av tid, pengar, kunskap och utrymme. En samlare kan vara

beredd att försaka en hel del för sin samling och den kan ses som en rival om samlaren visar mer intresse för den än för familjen. Ibland är uppoffringarna stora i jakten på ytterligare en komponent till samlingen, man väntar i kö i timmar för att komma in på en loppis, man reser långt för att leta efter den del som saknas och fraktar sedan hem den med stor möda. Samlare *skapar värde* genom att de producerar sina samlingar, och de skapar också sig själva som samlare. Samlingen kan

Ett barnrum 1962.

Är leksakerna
och bilderna på
väggen början till
samlingar? Foto

Tore Johnson,
© Nordiska museet.

bli del av identiteten, något som Russell W. Belk refererat till som »det utvidgade jaget« (the extended self). Att förlora en samling kan kännas som att förlora en del av sin egen identitet.

Att veta föremålets ursprung, *proveniens*, ökar oftast värdet. Det kan handla om att veta hur något är tillverkat, men också vem som varit den tidigare ägaren. En historia ger föremålet kraft. En god historia kan göra att föremålet såväl som ägaren utstrålar positiv energi, medan en dålig historia kan leda till det motsatta. Samtidigt handlar samlade om kulturhistoria, en dåtid som ibland varit mörk, men som ändå funnits och inte bör glömmas bort. Samlande kan också upplevas som något ädelt i och med att samlare tar hand om sådant som andra slänger. Likaså bevarar samlare ofta sådant som museer inte har möjlighet att ta hand om.

Det är inte bara samlaren som ger produkten ett värde utan värdet skapas också av produkten själv. En sliten produkt kan få ett minskat värde ekonomiskt, men inte nödvändigtvis. Ett nött gammalt allmogeskåp kan värderas betydligt högre än ett ommålat. *Patina* kan ge ett föremål värde. Om ett skadat föremål får ett lägre ekonomiskt värde får det inte nödvändigtvis ett lägre affektionsvärde. En produkts slitage kan ge information om dess funktionella värde och användning. Och olika sätt att reparera en produkt kan visa på vilket värde den haft historiskt.

En samling och dess värde kan alltså förändras. Det är vanligt att barn samlar, t.ex. mjukisdjur, frimärken, grankottar och stenar. Samlandet gör att de lär sig skilja och associera. Många

En samling typiska pinnar utställda på Läns museet i Gävleborg 2002. Foto Karin M. Ekström.

Skåp med balustermotiv och värdefull patina från Hälsingland, ca 1700. Foto Peter Segemark, © Nordiska museet.

barn slutar samla med växande ålder, men vissa fortsätter och andra väljer att återuppta sitt samlarintresse som vuxna. Och med tiden kan deras samlingar få en förändrad dignitet. Undrar om den samling av korta och långa pinnar som ett barn ställde ut på Läns museet i Gävleborg 2002 fortfarande finns kvar?

Samlare undviker att få kompletta samlingar genom att definiera om samlingen, vidga ramarna, byta ut objekt eller starta en ny samling. Många samlare har flera samlingar eller samlar på relaterade föremål. En klocksamlare kan samla på klockarmband, en autografsamlare på konsertaffischer och en teburkssamlare på tesilar.

Placering i tid och rum – och i pengar?

Det ekonomiska värdet av en samling är det värde som fastställs av marknaden och som är beroende av efterfrågan. Ett unikt sällsynt föremål kan betinga ett högt pris för en samlare om det finns flera köpstarka kunder. I det ekonomiska värdet ligger fokus på *köptillfället*, det moment då utbud och efterfrågan möts, snarare än på processen före och efter. Värdet som kunden anser att en produkt har handlar om skärningspunkten mellan priset och de fördelar han/hon ser med produkten. En samlare som har 50-talsmöbler som specialitet kan vara beredd att betala för att de är funktionella eller estetiskt tilltalande. Men processen fram till köptillfället kan ge förklaringar till varför föremål betingar ett visst pris. Det kan finnas *historiska värden* som förklaring. Psykologiska processer spelar också in. Ett ovanligt lågt pris kan locka till impulsköp. På en auktion kan flera intresserade kunder påverka varandra att bjuda högre än de tänkt från början. En auktion eller loppmark-

Glassamlingars värde kan understrykas med ett vackert arrangemang. Här ses glas utställda på NK 1952. Foto okänd, © Nordiska museet.

nad innehåller ofta moment av spänning, vilket kan innebära ett *upplevelsevärde* vid anskaffning av produkten. Samlare kan ofta med precision berätta om hur de införskaffat olika objekt i samlingen.

Föremålens värde reflekteras i olika arrangemang och uppställningar, men det påverkas också av hur man väljer att ar-

rangera föremålen, något som jag kallat *placeringsvärde*. Man upplever samlingar olika beroende på hur de är placerade: symmetriskt, asymmetriskt, horisontellt utspritt över hela huset eller uppställt vertikalt på hyllor och i skåp. När det gäller glas-samlingar är exempelvis ljussättningen av stor betydelse. Vissa samlingar, t.ex. myntsamlingar, lever ett mer tillbakadraget liv i byrålådorna, medan andra visas synligt för alla, eller bara för vissa utvalda gäster. Sättet att kategorisera kan också förändras med tiden, en skivsamling kan ordnas i bokstavsordning efter artistens namn, enligt musikstilar etc. I dagens heminredningstidningar ser man ofta att föremål är placerade i grupper. Det förekommer även att föremål som vaser säljs tillsammans istället för som enstaka exemplar. Föremålen tillför varandra kvaliteter och dekorativa element, något som upplevs som positivt. *Kompositionen* är ett viktigt element i samlandets process. Det finns här utrymme för *kreativitet* och man kan jämföra samlingarnas placering med konstens bricolage. Det är vanligt att konstnärer använder samlandets komposition i sin konst, de har förmåga att få udda detaljer att förenas i harmoni eller liknande detaljer att framstå som disharmoniska.

Jag nämnde inledningsvis att samlare menar att det ska finnas andra drivkrafter än ekonomiska till att samla. Det är dock intressant att notera att de ofta i hög grad tycks vara medvetna om sin samlings nuvarande värde. Kanske förklaringen kan ligga i att man i sin ständiga jakt på nya objekt blir uppdaterad om värdet. För dyra samlingar kan det också vara en försäkringsfråga. Eller är det så att det ekonomiska värdet ändå spelar roll för samlaren? Samlare tycks gärna se att deras samlingar behåller eller helst ökar i värde rent ekonomiskt. Det kanske är en bekräftelse på all den energi som de lagt på samlandet?

Motorhistorisk
marknad i Södertälje,
augusti 1992. Foto
Peter Segemark.

Och det ekonomiska värdet blir viktigt när samlingen säljs, hel eller i delar. Om föremålen inte är extremt attraktiva för ett större antal köpare kan det vara svårt att få ett bra pris för alla individuella föremål i en samling vid samma tillfälle. Det gäller speciellt om föremålen är identiska eller lika och det är anledningen till att samlingar ofta splittras upp och säljs vid olika tillfällen. Det förekommer dock ibland att stora dyra samlingar säljs vid samma tillfälle på de stora auktionsverken, t.ex. konst och glassamlingar. Samlare funderar ofta över hur deras samlingar ska fortleva och är angelägna om att de uppskattas även i framtiden. Det är inte självklart att samlingar stannar inom familjen eftersom de väcker känslor, tar tid och plats. Ibland finner samlaren någon i sin nära omgivning som skolas in i samlandets värld och ibland vänder de sig till museer. Ekonomi, utrymme och inriktning på museet sätter tyvärr gränser för vad som kan tas emot och bevaras till eftervärlden.

Ibland får jag frågan om hur samlare är och mitt svar är att de speglar en mångfald personligheter, erfarenheter och bakgrunder. Varje samlare är unik. Samlarnas personligheter syns i samlingarna genom inriktningen på samlarintresset och i sättet på vilket de ordnar och visar sina samlingar. Gemensamt för de samlare jag träffat är att de är nyfikna och passionerat intresserade av sin sysselsättning. De utstrålar en positiv energi och livslust. Relationen mellan människor och ting, samlare och samling är stark. Ulf Hård af Segerstad beskriver relationen så här: »Människor utan ting är hjälplösa, men ting utan människor är meningslösa.« När det gäller samlande kan man ibland fråga sig vem eller vad som är avgörande. Är det samlaren som samlar på samlingen eller tvärtom?